

Nepaprastumo kodas, medijos ir „paprasčia“ kasdienybė skaitmeniniame amžiuje¹

RITA REPŠIENĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Vilniaus universitetas
r.repsiene@gmail.com

Skaitmeniniame amžiuje, kupiname begalinio technologijų atsinaujinimo, visavaldžių medijų dominavimo ir kasdienybės kaip realybės, daugiau kaip penkias dešimtis tolygiai ir vis labiau sąlygojamos reginių (spektaklio) visuomenės (Guy Debord), svarbu keisti ir naujinti kultūros studijas, pasitelkus dabarties požiūrius, metodologiją ir teoriją, kaip ir vizijose skendintį pasaulį pripildyti šimtmečius puoselėtų tradicijų ir patirčių tartum iš naujo. Išmanioji galia, tapusi tam tikra kultūros varomąja galia, transformavosi susijungus minkštajai, apimančiai šalies kultūrą, politinius idealus ir politikos patrauklumą (Joseph S. Nye), ir kietajai (*hard*) galioms, kaip tam tikra kombinacija, kuri konstruoja strategiją, padedančią valstybei didinti savo galias (Christian Whiton), taip pat ir siekiant plėtoti pozityvią kultūrų ir paveldo komunikaciją. Nematerialusis paveldas, kaip tradicijų tąsa ir gyvybingumas, suponuoja kultūrinio atgimimo galimybę, papildant nacionalinį vertybinį fondą – šimtmečius gyvavusių ir šiandien tebepuoselėjamų žinių, tradicijų ir papročių, taip pat formuojant unikalias kultūrinės vertės (E. Wanda George) amatų, menų, paveldo pažinimo, mokymosi, vartojimo ir kultūrinio paveldo turizmo perspektyvoje.

Esminiai žodžiai: nepaprastumas; kodas; medijos; kasdienybė; komunikacija.

Kai pasaulis atsiduria kritinėje būsenoje, laikas pasižiūrėti, kur mūsų šaknys.

Eugenija Šimkūnaitė

Nepraraskime dėmesio tam, kas iš pirmo žvilgsnio nėra matoma.

Vytautas Kavolis

Susirūpinimas atstatyti nuoseklų, prasmingą dievų pasaulį ne tik netrukdė, o tiesiog skatino mus domėtis kasdieniniu žmonių gyvenimu, persunktu giliu religiniu jausmu, kuriame darbas ir šventės, papročiai, apeigos ir tikėjimai, tampriai tarpusavyje surišti,

¹ Straipsnis, parengtas remiantis pranešimu, skaitytu tarptautinėje konferencijoje „*Augo augo pupa ir užaugo iki dangaus...*“, skirtoje Eugenijai Šimkūnaitėi (1920–1996) atminti, 2020 m. lapkričio 25 d.

leido žmogui gyventi dermėje su jį supančia gamta, su dvasiniu ar dievišku pasauliu, įprasmindami jo veiklą, jo gestus ir žodžius, paversdami juos ženklais, atspindinčiais vientisą tautinę kultūrą. Juk tautos kultūra yra jos vaizduotė, jos sąmonė, jos atmintis.

Algirdas Julius Greimas

Išgyvenantis neįtikėtinus išbandymus dabarties amžius atsidūrė ties globalių išgyvenimų riba. Laikas atsigręžti į savąją tapatybę, savąsias šaknis, šimtmečius puoselėjamas tradicijas ir vertinti paveldą kaip savasties dedamąją, susitelkiant ties gyvenimu čia ir dabar. Vertybinis paveldo persikėlimas į šiuolaikinių medijų aplinką sąlygoja pozityvaus ryšio kūrimą ir integraciją į kasdienybę kaip prasminę atsvarą dabarties realijoms. Atspirties pozicija pasirenkama Algirdo Juliaus Greimo klasika tapusių mitologijos studijų išvalga: „kaip kultūrinis tekstas, jina gali ir turi būti skaitoma ir išaiškinama ją organizuojančios vidujinės sistemos, o ne iš išorės pasiimtų apriorinių kategorijų pagalba“² oponuoja paviršutiniškam dabarties visuomenės plokštėjimui. Aplėbiantis mąstymas, kaip retorinis pasirinkimas, metaforiškai įvardijamas kaip viena iš svarbiausių Greimo formuluočių interpretuotina perpildytame dabarties informacijos amžiuje: „Aplėbti mąstymo būdu, vadinasi, suimti, apimti, apimtimi iškeliant bendruosius prasmės susidarymo ir supratimo modusus. Aplėbimu reiškiasi gyvenamas kūnas, žmogiškosios būties galimybių forma ir turinys“³, kad išsivaduoatume

iš provincialumo dvasios ir rinktumės mus vienijančią vertybinę orientaciją, vengdami skirčių, priešpriešų, opozicijų ir siekdami atrasti tai, kas lemia išlikimo galimybes.

Kasdienybės filosofas Henri Lefebvre'as, kritikuodamas kasdienybę, kasdienį gyvenimą dialektiškai apibrėžė kaip iliuzijos ir tiesos, galios ir bejėgiškumo, žmogaus valdomo sektoriaus ir jo nevaldomo sektoriaus sankirtą, kurioje nuolat kyla transformacijos konfliktas tarp skirtingų, specifinių fizinių, socialinių ir fiziologinių ritmų. Kasdienybėje kaip erdvėje, kurioje vyksta gyvenimas ir dominuoja suskaidyta veikla⁴, aukštintinas kitoniškumas, kaip nepaprastumo paradigma, gebanti suteikti gyvenimui vienovės ir prasmės, padedant kurti tam tikrą realybės refleksiją. Klasikinės filosofijos pakraštyje buvusi kasdienybė, tapusi neatsiejamos vėlyvosios modernybės dalimi, virto metalauku, apimančiu visus tyrimų laukus ir reikalaujančiu revoliucinių pokyčių⁵ ir taktinių praktikų taikymo maištams kelti (De Certeau). Išblėsus revoliuciniam įkarščiui ir maišto poreikiui, kasdienybė vėl iškilo kaip „metaprincipas,

2 Greimas, A. J., *Lietuvių mitologijos studijos*. Sudarė Kęstutis Nastopka. Vilnius: Baltos lankos. 2005, p. 291.

3 Daujotytė-Pakerienė V. Aplėbiantis mąstymo būdas, *Problemos*, 2006, 69, p. 48.

4 Lefebvre. *Critique of Everyday Life*. Volume I-III. Translated by J. Moore. London, New York: Verso 2008.

5 Debord, Guy. Perspectives for Conscious Alterations in Everyday Life, *The Everyday Life Reader*, ed. Ben Highmore. London, New York: Routledge, p. 237-245.

būtinai besikeičiančiai socialinei tikrovei suprasti⁶⁶.

Atsidūrus kasdienybės valioje ir siekiant prasmingų pokyčių, Guy Debord'as paskelbia pranešimą „Sąmoningų perkeitimų kasdieniame gyvenime perspektyvos“, kuriame aptaria pokyčių kasdienybėje svarbą ir atsiskyrimo nuo reginių visuomenės poreikį. „Kasdienybės serijiniai erdvėlaikio blokai, priešingai, yra visada prieinami, būtent todėl šiuos kasdienybės rutinos blokus bet kurią akimirką įmanoma ryžtis modifikuoti ir pakeisti. Čia ir slypi kasdienybės paradoksas, leidžiantis radikaliai perkeisti kasdienybės prasmes“⁶⁷. Kasdienybės pokyčių apologetika išsaugojo savąjį aktualumą, žvelgiant į nacionalinio paveldo komunikacijos sąstingį ir šiuolaikiškumo poreikį, formuojant prasmingą dialogą tarp praeities ir dabarties, paveldo ir nūdienos, tradicijų ir šiandienos ritualų.

Atminties kultūros ir paveldo prezentacijose magiškas pasaulis, stebuklingas keliavimas laiku ir erdvėje, nepaprasti gebėjimai, žiniuonai ir raganos, burtai ir tikėjimai, nepaprasti ritualai, vaistinių žolelių pasitelkimas ir netradicinių praktikų pasitelkimas siejamas su kitokiu „nepaprastumo kodo“ skaitymu ir interpretavimu. Tradiciniai vaizdiniai, plėtojami remiantis mitinių sakmių ir tikėjimų paveldu, sąlygojami skirstant į tam tikrų galių grupes: „Nepaprasti, ypatingų galių turintys žmonės

lietuvių pasakose, sakmėse, tikėjimuose ir prietaruose įvardijami gana įvairiai. Raganos, burtininkai, dvasiaregiai, užkalbėtojai, šnypšteliautojai, juodaknygiai, žmonės blogomis akimis, vilktakiai, kraujasiurbiai, vampyrai, slogutės sudaro įvairialypę „nepaprastų“ žmonių grupę. Tokiems išskirtiniams žmonėms priskiriamos *raganos* dar vadintos *burtininkėmis*, *čerauninkėmis*, *viedmomis*, *kerėtojomis*, *žynėmis*⁶⁸.

XX a. pradžioje vyravę pozityvūs vertinimai užkalbėtojams Lietuvoje, nes jie iš kitų išsiskirdavę „vidiniu išprusimu, minties aštrumu, stipria valia, energija, sąmoju arba fiziologinėmis savybėmis“⁶⁹, ir tarpukario metais buvo suprantami kaip išskirtiniai, valingi, energingi ir kartu pavojingi kitiems¹⁰, įgydami ir neigiamų požiūrio konotaciją kaip kenkiantys, galintys nužiūrėti, bendraujantys su anapusine piktąja jėga, turintys juodųjų knygų ir jas skaitantys. Kita vertus, burtininkavimas buvo vertinamas kaip teigiama veikla, be užslėptų ketinimų, padedant kitiems. Pedagogas, etnografas, palikęs neįtikėtina tarpukario fotografijų lobyną, tautosakos rinkėjas Balys Buračas lietuvių burtų ir prietarų rinkinio įžangos žodyje apie burtininkus pabrėžė burtininkavimų kasdieniškumą, kaitą ir pavojingumą: „Šie burtai ir prietarai užrašyti iš paprastų kaimo žmonių – ne iš tikrųjų burtininkų ir raganių. Dabar jau ir neaptinkama kaimo

6 Milerius, Nerijus. Kasdienybė kaip klasikinės filosofijos paraštinis fenomenas, *Problemos* 94, p. 10. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/problemos.2018.0.0.11991>

7 Milerius, Nerijus. Kasdienybė kaip revoliucija ir rezistencija: G. Debord'as ir M. de Certeau, *Problemos* 96: 165. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/Problemos.96.13>

8 Vėlius, Norbertas. *Mitinių sakmių būtybės*: laimės, laumės, aitvarai, kaukai, raganos, burtininkai, vilktakiai. Vilnius: Vaga, 1977, p. 219.

9 Mansikka, Viljo Johannes. Litauische Zaubersprüche Von V. J. Mansikka, *Folklore Fellows Communications*, Helsinki, No. 87, 1929, p. 24.

10 Repšienė, Rita. Tradicijų sankirtose: „kito“ tapatumas, *Tautosakos darbai*, XXI (XXVIII), 2004, p. 38.

Balys Buračas. Svidenių kaimo¹¹ gyventojos, 1935. © Šiaulių „Aušros“ muziejus

raganų ar raganių, kaip kad seniau. Kai kur dar pasitaiko viso kaimo žmonių aptartieji „blogas akis“ turintieji asmens, kokia senele ar senukas. Pavyzdžiui, Šiaulėnų vlsč., Repšių k., senutė Belskienė prieš kelis metus buvo laikoma „čeraunike“. Sako, jei kieno gyvulį, javą, daržovę, medį, vaiką ar ką kitą ji pamačiusi pasidžiaugiant, tai tas daiktas imąs nykti, džiūti, palieka niekam tikęs ir nunyksta. Taipogi ji galėjusi bites iš kaimyno sodo pavilioti sau, nors už kelių varstų gyvenančio“ (LTR 455b, 1939 m.).

Apskritai (ne)tradicinių, kitokiomis galiomis grindžiamų veiklų apibendrinimai pasižymi vertybiniu sąlygiškumu, nes dabarties laikais, orientuotais į nuo-

širdumą, supratimą, pagalbą ir empatiją, dominuoja tolerantiškesnis požiūris į kitokius – „nepaprastus“ žmones. Pasirinkus tinkamas teorines prieigas ir platesnį vertinamąjį akiratį, praplėstume istorinį kraštovaizdį ir atsiribotume nuo trafaretinio nepaprastumo marginalumo: „Tiktai panaikinus visus riboženklis tarp mitinių ir nemitinių tekstų, prasmingų ir bereikšmių, vaikų ar suaugusiųjų žaidimų, tiktai naudojantis visa šia medžiaga ir suvokus, kad mitinis matmuo aprėpia visą kultūrą, galima imtis mitologinių elementų rekonstrukcijos arba giliajame, arba daugiau figūratyviame lygmenyje“¹². Nepaprastumo interpretacijos „paprastoje“ kasdienybėje,

11 Dabartinis Kupiškio rajonas.

12 Greimas, A. J., 2005, p. 687.

pereidamos istorines retrospekcijas, laiko uždangas ir atodangas, atsiduria tam tikrame medijiniame vakuume tarp tradicinio požiūrio ir šiuolaikinių nuostatų. Skaitmeninis, virtualus, stokojantis nuoširdumo ir betarpiškumo laikas gręžiasi nuolat atgal, į išskirtines nepaprastas ir unikalias asmenybes.

Nepaprasti žmonės, ypatingi gebėjimai, netradicinės ir tradicinės praktikos – neatsiejama nacionalinio paveldo dalis. Atminties kultūra nėra vienpusiškas istorijų, kovų ir papročių, statiškas fizinių ir dvasinių potyrių rinkinys. Nepaprastumo išgyvenimai tartum pakyla virš gamtotyros ir gyvybės mokslų grindžiamų faktų, palikdami erdvę paslapčiai, magijai ir stebuklingiems apsiereiškimams – kaip kasdienybei, tradicijoms ir tikėjimams.

Medijos, tapusios tarpininkės tarp praeities ir dabarties, tarp paveldo ir modernios visuomenės, tarp atminties ir skaitmeninių svetainių, siūlo mums savas priegios ir skaitymo pasiūlas. Šiuolaikinė kino, televizijos ir leidybos industrija mums pateikia vis naujas „nepaprastumo“ interpretacijas. Susiduriant su laiko iššūkiais, patiriant įvairias socialines ir kultūrinės atskirtis, prarandant bendrystės jausenas ir stokoiant gilesnių tarpusavio ryšių, *mass media* ieško išganingų sprendimų ir atsigręžia į savitumo, laiko išbandytų fenomenų paieškas istorijoje ir kultūroje. Nacionalinės kultūros savitumo prezentacijos didžiajame ir mažajame ekranuose tampa tam tikrų stereotipinių, užsienio žiūrovui skirtų judančių iliustracijų vizualizacijomis baltiškajai istorijai (kaip atkuriamosios dokumentikos filmas, istorinė pasakojimo drama „Baltų gentys. Paskutinieji Europos pagonys“ (2018 m.),

ar kita komerciškai sėkminga, bet neturinti išliekamosios vertės kino produkcija).

Apskritai net tokia pirmaujanti pasaulyje internetinė pramoginių paslaugų platforma, kaip *Netflix*, turinti 209 milijonus mokamų narysčių daugiau kaip 190 šalių, investuoja į nepaprastųjų istorijų kūrimą, kaip serialai „Svetimšalė“ (*Outlander*, 2014–2021 m.), „Raganius“ (*The Witcher*, 2019–2021 m.), „Magai“ (*The Magicians*, 2015–2021 m.) ar 2021 m. pasirodęs serialas „Likimas: Winx Saga“ (*Fate: The Winx Saga*, 2021 m.) apie ypatingų galių turinčius jaunos žmones ir jų nuotykius „nepaprastose“ mokykloje. Nacionalinė kino ir televizijos politika apsiriboja didžiosios istorijos temomis, tradicinį paveldą palikdama kūrybinėse parašėse.

Nematerialusis kultūros paveldas, kupinas iki šiol puoselėjamų tradicijų, sąvaduose, sąrašuose ir registruose įvairiose pasaulio šalyse pristato įvairių „nepaprastumo“ liudijimų, pradedant apeiginių papročių puoselėjimu, mitinių istorijų pasakojimais, kasmetinėmis ritualinėmis šventėmis ir baigiant vaistinių žolelių rinkimo, džiovavimo, ruošimo ir vartojimo papročiais. Susitelkus ties tęsiamomis tradicijomis, akivaizdu, kad vaistinė žolininkystė ir su ja susiję papročiai būtini įtraukti į Nematerialiojo kultūros paveldo vertybių sąrašą, siekiant ir tikintis šių tradicijų tąsos, sklaidos ir perdavimo naujoms kartoms, rengiant seminarus, kursus, konferencijas ir puoselėjant komunikaciją, pasitelkus leidybą, skaitmenines medijas, aktyvų el. puslapį, vaizdo kanalą *YouTube* platformoje ir įvairias kitas priemones.

Stokodami gilesnio ryšio su tradiciniu kultūros paveldu, atsiduriame tam tikrame užburtame rate – mitines patirtis ir pozity-

vias atminties refleksijas patalpiname tam tikrame vakuume, atokiame nuo sugestyvių refleksijų ir šiuolaikinio kultūrinio pasaulėvaizdžio:

O jei žvėrys iš ganyklų išbėgdavo, kaimynai užpuldavo, raganoms reikėjo žinoti, kokiomis žolėmis žvėris atgal privilioti, reikėjo mokėti ir žaizdas tvarstyti, ir priešus apdumiančių žolelių pakišti – taip iš kartos į kartą kaupėsi raganų žinios ir grėsminga, nuodijanti galia. Žlugus matriarchatui, moterims, net ir raganoms, teko visur vyrams nusileisti. Raganos vardas įgavo neigiamą atspalvį, mat savo raganiškas žinias moterys neretai prieš vyrus panaudodavo. Taip ragana tapo klastingumo, netgi kenksmingumo sinonimu. Keitėsi laikai, praktiškoji raganų galia vis mažėjo, o turimos žinios buvo vis labiau slepiamos, vis slapčiau perduodamos, vis labiau magiškomis paveldėtomis formulėmis, nustojusiais prasmės judesiais apraizgomos. Tikras žinias slėgė vis storesnis prietarų sluoksnis¹³.

Nacionalinės paveldo sugestijos kaip iš kartos į kartą perduodamos mitiškumo realijos, reprezentuojančios ypatingas žinojimo, regėjimo, pasakojimo ir poveikio galias, iš dalies eliminuojamos iš bendrojo kultūros paveldo, įvedant tam tikrą laiko skirtį apie labai senus, vos atmenamus ar kadaise buvusius laikus ir suponuojant sąlygiškumą dėl įvykių ar faktų tikroviškumo ir vertingumo.

Kultūrinė apriopriacija paveikė dauguma kultūrinių paveldo sektorių, šiuolaikinė pramogų industrija uzurpavo nepaprastu-

mo temas, televizija ir kinas siūlo vis naujas nepaprastų galių turinčiųjų interpretacijas. Kaip pasisavinimo strategija – apriopriacija kultūros paveldą, negebantį konkuruoti vartotojų ir profanuotojų rinkoje, nustūmė į kultūros pakraštį, kuriame akivaizdžiai trūksta pajėgų ir gebėjimų, palaikymo ir šiuolaikiškumo dėmens, todėl svarbu atnaujinti tradicinio paveldo komunikaciją, vykdant kūrybingą vadybą ir sėkmingą turinio rinkodarą.

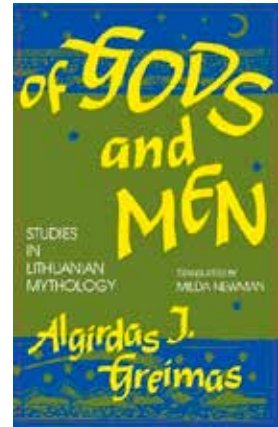
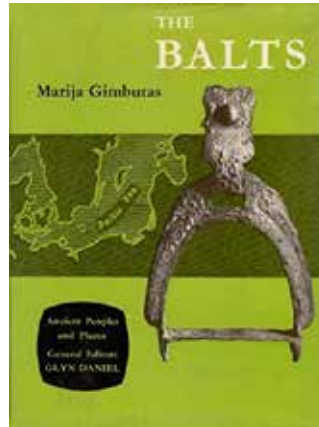
Skaitmeninė kultūra, kaip didinanti socialines atskirtis tarp visuomenės sluoksnių, apima tik „verslingas“ (kaip video žaidimų¹⁴ ar el. sporto sritis) ar paviršutiniškų, pramoginių veikėjų kuriamas gyvenimo stiliaus „parodijas“ ar tariamai „sveikos“ gyvenamosios blogus ar vlogus. Kasdienybės kultūra niveliuoja nepaprastumo galias, ypatingų žmonių – žiniuonių ir raganų vaizdinius interpretuoja begalinės kovos dėl valdžios, sosto ir viešpatavimo, pasitelkdama vis šiuolaikiškesnes vizualines transformacijas.

Magijos kodas perkeliamas į tokią kūrybinę erdvę, kuri profanuoja ir savitu būdu niveliuoja nepaprastumo tradiciją, paversdama tam tikru oksimoronu, kaip tamsi savitos šviesuomenės galia, kuri turi išlikti tik kaip pasilinksminimo ir pramogos būdas, išklusius kursą – kaip tapti ragana ar per internetą atsisuntus magijos pradžiamokslį, kuris, be abejonės, nėra siūlomas už aciū, virsti tikru „nepaprastumo“ specialistu.

Mokslinės „nepaprastumo“ studijos tapo tam tikra vertybine marginalija, užleisdamos prioritetines pozicijas, sprendžiant

13 Šimkūnaitė, Eugenija. *Ką žino tik ragana, arba gyvenimas be tablečių*. Kaunas: UAB „Ūkininko patarėjas“, 1994, 61 p. („Šeimininkės“ knygyneleis; knygelė 10).

14 Tiesa, populiarūs vaizdo žaidimai, kaip „The Witcher“, „Silent Hill“, „Deus Ex“, „Dark Souls“, „Xenogears“, „Devil May Cry“, priskirtini nepaprastumo temai.

Algirdo Juliaus Greimo ir Marijos Gimbutienės išskirtinės publikacijos. Asmeninio archyvo nuotr.

esminius tautinės tapatybės plėtojimo ir tautos raidos uždavinius, fundamentiniams valstybės, visuomenės, kultūros, lietuvių tautos, kalbos praeities ir dabarties tyrimams. Mitinių tradicijų svarba išlieka kaip nacionalinio paveldo esmės garantas. Kuo turtingesnis ir įvairesnis mūsų paveldas, tuo įdomesnė ir prasmingesnė mūsų patirtis.

Pateikdami savojo laiko interpretacijas, mes orientuojamės į dabartį, kuri neįmanoma be praeities, paveldo, tradicijų ir tikėjimų. Mitinis paveldas skaitmeniniame amžiuje išsaugojo vertybinę išskirtinumą, paslapties gelmę ir poveikio magiją, nepriklausomai nuo šalies ar veiklos, prioritetų ir pasirinkimų, kultūros politikos ar paveldo saugojimo gairių. Kaip plėtoti mitinį paveldą šiandien, technologijų valdomame amžiuje? Kaip sudėlioti vertybines orientacijas? Kokia turėtų būti šiuolaikinė „nepaprastumo“ komunikacija?

Šiandien paveldo objektai geba kurti malonios patirties nuojautą (*an anticipation of pleasurable experience*), kuri labai dažnai plėtojama ir palaikoma, siejant populiariąją kultūrą apskritai ir ypač televizijos serialų

ir kino filmų inspiruojamą turizmą kaip prasmingą turizmo praktiką. Paveldo praturtinimas fantazijomis ir svajonėmis iš filmų ir serialų gali tiesiogiai suteikti unikaliam vietos patrauklumui papildomų verčių. Susiejus vietos paveldą su filmų vaizdais, turistai traukia į tam tikras vietas, žvelgdami į tam tikrus įprastus objektus „žmonės laiko nepaprastais“¹⁵, taip plėtodami naujas vietas patirtis. Kaip puikus šio reiškinio pavyzdys galėtų būti Dubrovniko miestas pietinėje Kroatijos dalyje, šalia Adrijos jūros. Nuo 2000-ųjų pradžios, ypač nuo 2011 m., Dubrovniko miestas giriasi vis labiau didėjančiu turistų srautu. Pavyzdžiui, 2015 m. atvyko beveik pusė milijono turistų, o į miesto sienas buvo parduota beveik milijonas įėjimo bilietai. Šiuos rekordinius turistų skaičius paskatino HBO „megahitas“ televizijos serialas „Sostų karai“, jo sukeltas turizmas padidino turistų atvykimų skaičių 37,9 procento. Buvo organizuoti specialūs pasivaikščiavimo turai po Dubrovniko

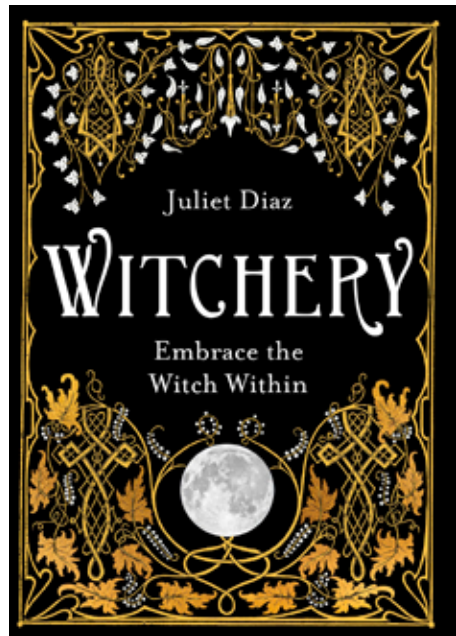
15 Urry, John, Larsen, Jonas. *The Tourist Gaze* 3.0, 3rd Edition. London: Sage, 2011, p. 115.

apylinkėse filmuoto serialo vietas, kurie taip pat susilaukė nepaprasto susidomėjimo iš viso pasaulio¹⁶. Suteikti nepaprastumo galią tam tikrai geografinei vietai – tai išskirtinė kultūrinio turizmo privilegija, ir tai dar viena svarbi kūrybinės veiklos, glaudžiai sietinos su paveldu, tradicijomis ir kūrybos komunikacija. Ar mes neturime gamtos ir paveldo, istorijos ir kultūros vienovę deklaruojančių vietovių, kurios, laukdamos savosios „nepaprastosios“ ekranizacijos, galėtų tapti tam tikra lietuviškąja meka? Ir pasiūlytų įdomias ir nepakartojamas patirtis, klausant istorijų apie išskirtinę, kadaise gyvenusią asmenybę ar prisiliesti prie įdomių ir vertingų, tradicija paremtų žinių? Kultūrinis turizmas tampa vis įdomesne laisvalaikio ir pramogų forma, tai kodėl nepasitelkti nacionalinio paveldo patirtims ir sąlyčiams plėtoti?

Kasdienybės pasaulis neįsivaizduojamas be „nepaprastumo“ išgyvenimų. Klasikinė leidybos medija sėkmingai iliustruoja kitokios, profesionalios, populiariosios leidybos poreikį. Didelio populiarumo sulaukusi Anglijoje gyvenančios afrokubietės Julietos Diaz knyga *Witchery: Embrace the Witch Within* [Raganystė; Apsikabink su raganą], kurią 2019 metais išleido *Hay House Inc.* leidykla, susiejo mokslinę ir praktines vaistažolininkystės žinias. Būdamą gydytoja, regėtoja (*seer*) ir žolininkė, ji turi vaistažolininkystės medicinos magistro laipsnį. Žinoma dėl savo natūralistinio gydymo gebėjimų ir dovanos bendrauti su augalais,

medžiais ir gamtos dvasiomis, ji puoselėja išskirtinį sąlytį su gamta, paveldu, tradicijomis ir mokslinėmis žiniomis. Bestselerių autorės Juliet Diaz manymu, kad magiškumas gyvena mumyse visuose, būdingas kiekvienam žmogui, ir ji motyvuoja savo skaitytojus susisiekti su šiomis įgimtomis jėgomis. Suteikti tradicinėms, iš kartos į kartą perduodamoms nepaprastumo ir žinojimo patirtims šiuolaikišką komunikacinį pobūdį, sudominti ir paskatinti plėsti savo gebėjimų ir žinių bagažą, traktuotina kaip pozityvus reiškinys virtualių realiųjų fone.

Kaip geroji patirtis siūlytinas ir Ilinojaus universiteto, esančio Jungtinėse Amerikos Valstijose, Retųjų spaudinių ir rankraščių bibliotekos sumanymas rengti internete „Raganystės istorijos“ renginius, supažindinant su inkunabulais ir unikaliomis

Juliet Diaz *Witchery: Embrace the Witch Within* knygos leidėjų nuotr.

16 Šegota, Tina. Creating (Extra)ordinary Heritage through Film-induced Tourism: The Case of Dubrovnik and Game of Thrones, Palmer, C., & Tivers, J. (eds.), *Creating Heritage for Tourism*. London: Routledge, 2018, p. 5–6.

mitiškumo realijas saugančiomis knygomis. Tiesioginės transliacijos renginys susilaukė didžiulio susidomėjimo visame pasaulyje. Virtualiai dalyvavo 14 tūkstančių žmonių, 123 tūkstančiai skaitė apie šį renginį, kas liudija tokių renginių poreikį ir svarbą. Ar būtų kalbama apie sudėtingą raganystės istoriją, teoriją ir praktiką, ar apie skausmin-

gus raganų teismų liudijimus, pagrindžiant faktografija ir praeities liudijimais, „nepaprastumo“ temos gali būti aktualizuojami įvairiausiai įmanomais formatais – socialiniuose tinkluose, mokslinėje erdvėje ar paveldą reprezentuojančiose televizijos laidoose, kino filmuose ar internete. Paklausa yra didžiulė, bet pasiūla gana ribota.

Iliojaus universiteto Retųjų spaudinių ir rankraščių bibliotekos renginys „The History of Witchcraft“, 2020 m. spalio 29 d. Prieiga per internetą: <https://www.facebook.com/events/s/the-history-of-witchcraft-live/2826587207589580/> [žiūrėta 2020 11 20]

Prestižinės pasaulio leidyklos, stebėdamos skaitymo tendencijas ir rinkos poreikius, orientuojasi į mitinio paveldo literatūrą. Naujausias knygų apie meną, architektūrą, dizainą ir vizualinę kultūrą leidėjo „Thames & Hudson“ mitologijos sąvadas „Okultizmas, raganavimas ir magija: iliustruota istorija“ („Occult, Witchcraft and Magic: An Illustrated History“, 2016) išsiskiria vizualine didžiųjų mitinių istorijų interpretavimo koncepcija. Deja, mūsų paveldo leidyba taip ir užsiliko XX

amžiaus pradžioje. Knygos istorija tartum sustingo laike. Kur dingio puošnūs leidiniai odiniais viršeliais ir auksinėmis raidėmis? Su nuostabiomis iliustracijomis, kurios perdengiamos originaliu popierumi su vandens ženklais? Ar orientuodamiesi į šiuolaikinę, neišrankų vartotoją, mes neat-siduriame kasdienybės spąstuose?

Naujausias „nepaprastumo“ mokslinis leidinys parengtas Bulgarijos mokslų akademijos Etnologijos ir tautosakos instituto prie Etnografijos muziejaus, bendradar-

Knygos „Occult, Witchcraft and Magic: An Illustrated History“. Leidėjų nuotr.

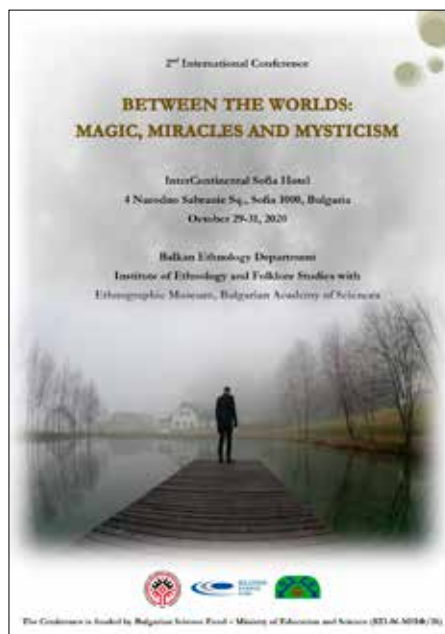
biaudamas su Ispanijos, Rusijos, Norvegijos, Šveicarijos ir JAV mokslininkais: Guidelines for Maeva, M., Y. Erolova, P. Stoyanova, M. Hristova, V. Ivanova (eds.) (2020). *Between the Worlds: Magic, Miracles, and Mysticism*, Vol. 2. Sofia: IEFSEM – BAS & Paradigma (in print), leidžiama jau antra įdomi tarpkultūrinė publikacija plačiai reklamuojama tarptautinėje mokslinėje ir specialiojoje virtualiojoje spaudoje.

Žvelgiant į mūsų situaciją, mes tartum pasiklydome tarp empirinių tyrimų, nesugebame pažvelgti plačiau, integruoti tarpdisciplininį dialogą ir plėsti bendrąjį nepaprastumo lauką, kad atskleistume mūsų kasdienybės istorijoje ir mitinėse tradicijose slypinčią patirtį ir išmintį, kuri praturtintų mus ir papildytų mūsų tapatybę.

Nepaprastumo, kaip paveldo tradicijos, mitinės pasaulėžiūros ir papročių tęstinumo, studijos suteikia šiuolaikinei kultūrai vertingas patirtis ir pozityvius išgyvenimus puoselėjant atminties realijas, kitoniškumo sklaidą, papročius, tradicijas ir tęsiant teorinį-praktinį papročių, žinių ir išmanymo perdavimą iš kartos į kartą, pasitelkus skait-

menines galimybes ir inovatyvias komunikacijos formas.

Kasdienybės kultūra niveliuoja nepaprastumo galias, žiniuonių ir raganių

Konferencijos „Tarp pasaulių: magija, stebuklai ir mistika“ plakatas. Organizatorių nuotr.

vaizdinius interpretuoja kaip begalinės kovos dėl valdžios, sosto ir viešpatavimo, pasitelkdama vis šiuolaikiškesnes vizualines transformacijas. Mokslinės „nepaprastumo“ studijos tapo tam tikra vertybine marginalija, užleisdamos prioritetines pozicijas, sprendžiant esminius tautinės tapatybės plėtojimo ir tautos raidos uždavinius, fundamentiniams valstybės, visuomenės, kultūros, lietuvių tautos, kalbos praeities ir dabarties tyrimams. Suponuotina būtinybė plėtoti kultūros studijas inovatyvių tarpdisciplininių tyrimų kryptimis, integruojant mitinį paveldą, tradicijas ir šiuolaikinius kultūros komunikacijos projektus siekti bendrų, prasmingų ir paveikių rezultatų – įprasminti vertybinę dabarties refleksiją atminties vardan – ateities paveldui.

Distinkcija tarp paveldo, realiųjų ir vertybių, dominuojanti šiuolaikiniame pasaulyje, skatina kalbėti apie skaidrų mąstymą¹⁷, kad galėtume įvertinti kasdienybės nepaprastumo apraiškas, atsiribodami nuo išankstinių nuostatų, stereotipinio mąstymo ir neigimo dvasios, ir perkelti conceptualius nesutartumus į ieškojimų, diskusijų ir atradimų erdvę.

Tarpkultūrinis dėmesys kasdienybei išsaugo problemiško dvasią, suteikiant galimybę įsivaizduoti paveldą iš naujo ir suteikti prasmingų impulsų kasdienybės

kultūros tyrimams. Kitaip tariant, tai galėtų padėti kūrybingai atgaivinti kultūros studijas. Pratešiant šiuos požiūrių išradimą, būtų pravartu taip pat išplėsti „kasdienio gyvenimo teoriją“, pasitelkus tarptautinių analogijų, paralelių ir sprendimų visumą¹⁸.

Nacionalinė savastis neįsivaizduojama be nepaprastumo istorijos, tradicijų ir paveldo, mums reikia nepaprastumo liudijimų, magija dvelkiančių pasakojimų ir medių kaip tarpininkų, kurie deramai ir šiuolaikiškai, originaliai ir kūrybiškai, prasmingai ir aiškiai perteiktų šimtametes patirtis amžinybės vardan. Ir prasmingi išlieka Algirdo Juliaus Greimo žodžiai laiške Jonui Baliui apie mitinio mąstymo svarbą: „Galiu sutikti su Pačiu, kad tautai mitų reikia. Tačiau tada ir kurkim jai mitus tokius, kokių jai reikia: užsispyrimo, atsparumo, organizuotumo, teisingumo mitus. O Vytauto mitas yra tikrai karinės galybės. O mano tikslas nėra anaipatol griauti lietuviškas tradicijas, o kviesti permąstyti mūsų praeitį ir dabartį ateities funkcijoj. Jokių „vytautinių“ užkariavimų ateityje, man rodos, mes neturėsime, todėl ir reikia, kad tauta stovėtų tvirtai ant kojų, žinotų, ko ji nori ir ką ji gali“ (1955 m. gegužės 8 d. Greimo atsakymas į Balio 1954 m. gruodžio 4 d. laišką; LRT BI krs 1955-1-2).

17 Heywood, Andrew. *Key Concepts in Politics and International Relations*. Springer, 2015, p. XI–XII.

18 Highmore, Ben. *Everyday Life and Cultural Theory: An Introduction*. London and New York, 2002, p. 178.

Literatūra

Daujotytė-Pakerienė, Viktorija: 2006: *Apglėbiantis mąstymo būdas, Problemos*, 69, p. 47–61.

Debord, Guy. 2002: *Perspectives for Conscious Alterations in Everyday Life, The Everyday Life Reader*, ed. Ben Highmore. London, New York: Routledge, p. 237–245.

Debord, Guy. 2006: *Spektaklio visuomenė. Iš prancūzų kalbos vertė Dainius Gintalas*. Vilnius: Kitos knygos. 192 p.

De Certeau, Michel. 1988: *The Practice of*

Everyday Life. Trans. S. Rendall. Berkeley: University of California Press. 229 p.

George, E. Wanda. 2010: *Intangible Cultural Heritage, Ownership, Co-*

- pyrights, and Tourism, *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research* 4 (4): 376–388. <https://doi.org/10.1108/17506181011081541>. ISSN: 1750-6182. Prieiga per internetą: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/17506181011081541/full/html> [žiūrėta 2021 01 26]
- Greimas, Algirdas Julius. 2005: *Lietuvių mitologijos studijos*. Sudarė Kęstutis Nastopka. Vilnius: Baltos lankos. 750 p.
- Heywood, Andrew. 2015: *Key Concepts in Politics and International Relations*. Springer. 280 p.
- Highmore, Ben. 2002: *Everyday Life and Cultural Theory: An Introduction*. London and New York. 208 p.
- Lefebvre, Henri. 2008: *Critique of Everyday Life*. Volume I–III. Translated by J. Moore. London, New York: Verso. 901 p.
- Mansikka, Viljo Johannes. 1929: *Litauische Zaubersprüche Von V. J. Mansikka, Folklore Fellows Communications*, Helsinki, No 87, 116 p.
- Milerius, Nerijus. 2018: Kasdienybė kaip klasikinės filosofijos paraštinis fenomenas, *Problemos* 94: 9–21. <https://doi.org/10.15388/problemos.2018.o.o.11991>
- Milerius, Nerijus. 2019: Kasdienybė kaip revoliucija ir rezistencija: G. Debord'as ir M. de Certeau, *Problemos* 96: 160–171 DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.96.13>
- Nye, Joseph S. 2005: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs. 191 p.
- Repšienė, Rita. 2004: Tradicijų sankirtose: „kitos“ tapatumas, *Tautosakos darbai*, XXI (XXVIII), p. 33–40.
- Šegota, Tina. 2018: Creating (Extra)ordinary Heritage through Film-induced Tourism: The Case of Dubrovnik and Game of Thrones, Palmer, C., & Tivers, J. (eds.), *Creating Heritage for Tourism* (pp. 115–126). London: Routledge.
- Šimkūnaitė, Eugenija. 1994: *Ką žino tik ragana, arba gyvenimas be tablečių*. Kaunas: UAB „Ūkininko patarėjas“. 61 p. – („Šeiminkės“ knygynėlis; knygelė 10).
- Urry, John, Larsen, Jonas. 2011: *The Tourist Gaze 3.0*, 3rd Edition. London: Sage. 296 p.
- Vėlius, Norbertas. 1977: *Mitinių sakmių būtybės: laimės, laumės, aitvarai, kaukai, raganos, burtininkai, vilktakiai*. Vilnius: Vaga. 333 p.
- Whiton, Christian. 2013: *Smart Power: Between Diplomacy and War*. Potomac Books. 304 p.

Sutrumpinimai

LRT – Lietuvių tautosakos rankraštynas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, Vilniuje